

**ЦЕРКОВНЕ ПРОПОВІДНИЦТВО ЯК САМОБУТНІЙ ДУХОВНИЙ
ЖАНР (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПISY
"ПОЛТАВСКИЕ ЕПАРХИАЛЬНЫЕ ВЕДОМОСТИ")**

Долучення найширших кіл населення до християнської віри і церковного життя вимагало від Церкви гнучких форм впливу на громадськість. Найхарактернішою і чи не найвпливовішою із церковних виховних заходів ставала проповідь, що є проголошенням євангельського вчення про наше спасіння у живій мові перед народом. Популярність ієрарха чи священика залежала від його уміння звертатися до прихожан на гострі моральні проблеми, спираючись на Святе Письмо. Повчання як самобутній духовний публіцистичний жанр сприяло розвитку богословської думки, поширенню християнського вчення, збагаченню духовності. Проповіді мали значення і в духовному, і ужитковому плані, ставали в нагоді священикам насамперед у їх практичній діяльності - духовному вихованні населення. За висловом одного з діячів II половини XIX ст. М.Думитрашка, «проповідь народная – это дело вообще не легкое; но по местамъ появляются такіе счастливые и талантливые люди, которымъ удается победить эту трудность и которыхъ поученія имеютъ чрезвычайное вліяніе на народъ» [1, с. 5]. Духовна спадщина проповідників перетворюється на предмет висвітлення на сторінках видань релігійної періодики, зокрема й "Полтавских епархиальных ведомостей".

У даній статті авторка ставить за мету дослідити церковне проповідництво як самобутній духовний жанр на сторінках часопису "Полтавские епархиальные ведомости". Дана мета реалізується через низку завдань: подати загальну характеристику церковних проповідей; виявити їх особливості на основі аналізу текстів; з'ясувати основну тематику; визначити завдання та спрямованість проповідей.

Серед дослідників, які вивчали церковне проповідництво як самобутній духовний жанр варто назвати В.О.Денисенка [2], А.А. Бойко [3], С.О. Гладкого [4].

Разом із тим аналіз проповідництва на сторінках "Полтавських єпархиальних ведомостей" не був предметом спеціального дослідження науковців.

Часопис "Полтавские єпархиальные ведомости" засвідчує багатогранність проповідницьких форм, які відповідали різноманітним запитам єпархіального життя. Журнал дотримувався певної тенденції: подавати проповіді та бесіди без зайвого ускладнення, доступними загалом.

Досліджуючи у кількісному відношенні матеріали з проповідництва, вміщені на сторінках журналу "Полтавские єпархиальные ведомости", констатуємо абсолютне переважання «Слів до прихожан» (908 публікацій), наступна сходинка – «Повчання» (218 публікацій), далі – «Промови» (152 публікації), найменше надруковано «Бесід» (38) та «Настанов» (4).

Можна погодитись з твердженням Денисенка В.А., який підкреслив, що форма «Слова до прихожан» більш властива міським проповідникам, а повчання і бесіда – сільським [2, с.126-127]. Аналогічна тенденція прослідковується при аналізі "Полтавских єпархиальных ведомостей": кількість «Слів» на сторінках часопису від 1890 до 1910 років зменшується, а число «Повчань» і «Бесід» збільшується. На нашу думку це пов'язано з прагненням редакції забезпечити сільських священиків необхідним допоміжним матеріалом у справі проповідництва.

На жаль, у "Полтавских єпархиальных ведомостях" ми не знаходимо статистичних даних щодо складу проповідників. Однак у ході дослідження простежується певний склад проповідництва у Полтавській єпархії на зламі століть. У переважній більшості це були духовні особи, лише незначна кількість світських. У деяких випадках авторство неможливо встановити з причини його відсутності або через використання криптонімів.

Для чіткішого уявлення про характер церковних проповідей подаємо приклад кількох варіативних груп. Так, «Поученіє въ день Благовещенія Пресвятой Богородицы» священика Георгія Богацького починається із пояснення значення свята. Повідомляється, що саме в цей день Пресвята Діва Марія була сповіщена Архангелом Гавриїлом радісною звісткою про народження від Неї Сина Божого, Спасителя світу [5, с.503-504]. Далі проповідь знайомить слухачів з історією життя

Пресвятої Діви, повідомляє як відбулося Благовіщення Діви Марії та дає пояснення чому саме Вона була обраною Богом.

У повчанні священик основну увагу приділяє вихованню дівчат. Занепокоєння викликала недостатня увага до читання Священного Писання. Школа в цьому не звинувачувалася, зазначалося, що вона намагається виховувати глибоку повагу до Євангелія, адже в школі щоденно читається та пояснюється Слово Боже, вказується на велику його користь. А сім'я нерідко словом та прикладом все руйнує. Критиці підлягало захоплення читанням творів вільнодумних авторів, пропаганда ними негативних рис: невіра, дешевий лібералізм, неповага до батьків і старших, неповага до влади [5, с.504-505].

За твердженням священика Георгія Богацького, «пусть они лучше будут скромными, стыдливыми, кроткими; пусть хранят свою душу в чистоте и непорочности; пусть въ кругу своихъ семействъ богомыслиемъ и молитвою» [5, с.506]. Батьки повинні нав'ювати своїм дочкам, що стидливість і скромність є для них найкращою прикрасою. Автор повчання рекомендував брати урок практичного життя. Дівчата повинні старанно займатися рукодільною працею і не вважати її принизливою, тоді не будуть загрожувати їм життєві негаразди, не буде потреби ступати на порочний шлях [5, с.508]. Закінчується повчання побажанням дівчатам-християнкам наслідувати Діву Марію з метою отримання благодаті Божої.

Серед даного пласту публікацій привертає увагу проповідь М. Сагарди «Преображеніє Господне», яка має структурну відмінність від вищенаведеного прикладу. За видовою характеристикою вона відноситься до бесіди і має своїм завданням пояснення Священного Писання. Микола Сагарда знайомить читачів з історією та значенням свята, дає пояснення терміну «Преображення» [6, с.1001-1014].

Наведені приклади дозволяють зробити висновки про те, що у бесіді основна увага приділяється поясненню Священного Писання. Тоді як повчання коротко знайомить нас з історією та значенням свята, приділяючи основну увагу аналізу тогочасного суспільства та знаходженню шляхів вирішення виявлених проблем.

Уміння донести свої думки до читачів, дискутувати, будувати промови, проповіді та виступи, користуючись засобами класичного ораторського мистецтва, допомагали церковним служителям бути неперевершеними полемістами та

публіцистами, володіти аудиторією, впливати на неї. Дискусії і полеміки проходили у спокійному тоні, відчувалася повага до опонентів, їх поглядів, думок і переконань. На користь цієї тези свідчать не тільки масові тиражі церковного видання, а й довіра читачів, які зверталися за порадою, допомогою, вказівкою. Цей аспект був і залишається однією із основних ознак релігійної преси, яка у всі часи покликана формувати світогляд своєї аудиторії.

Щодо змісту, чільне місце у церковних проповідях займали проблеми моралі, формування особистості та суспільства у рамках православної етики.

На сторінках часопису утверджувалася одна із центральних ідей православ'я — неможливість існування моральності без релігії, тобто релігія розглядалася не лише як унікальний спосіб пізнання світу, а як, передусім, запорука моральності, добродійного життя, прагнення до високих ідеалів тощо.

Автори церковних проповідей розглядали усі світоглядні і навіть побутові питання життя суспільства з позиції християнських ціннісних орієнтацій. Взірцем моральної особистості, природно, був Ісус Христос; і у вирішенні усіх етичних питань церковники керувалися його другою заповіддю: "Возлюби ближнього твого, як самого себе".

Вузловою для вирішення багатьох питань, актуальних для тогочасного суспільства була проблема сенсу життя. Те, що людина у розумінні сенсу життя повинна послуговуватися вищими духовними інтересами, доводили релігійні діячі — священнослужителі, ченці, пустельники, про що у церковному виданні розповідалося в емоційному тоні. Приклади з їх біографій наводилися як могутній виховний засіб.

Церковні проповіді ніколи не обмежувалися констатацією фактів при розгляді найважливіших етичних питань, а також не захоплювалися абстрактними роздумами, відірваними від реалій, їх зміст був чітким, вивіреним, продуманим й аргументованим. Позиція священнослужителя висвітлювалася прямолінійно й однопланово. У тій ролі, яку церква взяла на себе, ролі вихователя та наставника, така позиція була доречною.

Тематика проповідей була різноманітною, але усі вони без винятку розглядали проблему в історичному ракурсі, неодмінно коментуючи її з позицій

православ'я; торкалися соціальних наслідків подій та явищ життя, намагалися прогнозувати їх розвиток.

Церковна проповідь закріплювала у свідомості аудиторії думку про те, що зовнішня форма поведінки є проявом змісту внутрішнього стану особистості, і приховані процеси суспільного життя знаходять своє вираження у поведінці. Тому на сторінках часопису велася боротьба проти деяких негативних побутових явищ, зокрема пияцтва: «Одни кричатъ, скачуть сюда и туда, какъ сумасшедшіе, бесноватые, бродятъ и безчисленныя гнусности делаютъ; другихъ, какъ мертвых, тела изъ шинковъ выносятъ; иные по дорогамъ избитые запенившись валяются безъ ума и чувствъ; очи имуть и не видятъ, уши имуть и не слышатъ, уста имуть и не возгласятъ; чувственныя они глухы и немы, ниже со скотами могутъ сравниться» [7, с. 95].

У церковних проповідях порушувалися проблеми зневіри людей. Зокрема зазначалося: народні святині – Бог, віра, правда, сім'я,- все це відкрито піддається знеславленню та осміянню, руйнуються засади церковної культури, спостерігається байдуже ставлення до вчення божественного. В Храмі Божому проповідуюче слово нерідко слухається із розсіяністю, в навчальних закладах Закон Божий вважається дисципліною другорядною, в домах переважно займаються і захоплюються читанням світських книг, забуваючи при цьому про священні.

Проповіді засуджували життя населення сповнене безкінечними судами, пересудами, хулінням, погрозами, всілякими нечестивими слухами: «Языкъ въ обыденной мірской жизни людей сталъ неудержимымъ зломъ, исполне яда смертоноснаго, поражающаго, убивающаго, позорящаго, осуждающаго ближняго, брата и всякого человека» [8, с. 2230].

Церковні проповіді надавали велику увагу регулятивній функції сім'ї. Авторитет Церкви і держави проектувався на батьківський, підкріплюючи один одного. Так складалася певна система виховання, основними ланками якої були сім'я та Церква; і саме на сторінках часопису наполегливо пропагувалася дана система як найдосконаліша.

Підсумовуючи зазначимо, що висвітлення на сторінках часопису "Полтавские епархиальные ведомости" церковного проповідництва як важливого елементу духовного життя розкриває нові, малодосліджені сторінки історії

Російської Православної Церкви, дає можливість ознайомитися з недостатньо вивченою духовною спадщиною нашого народу, яка також стає об'єктом наукового вивчення.

Тематика проповідей була різноманітною, але всі вони без винятку розглядали проблему в хронологічно-історичному дискурсі, неодмінно коментуючи її з позицій православ'я. Часопис "Полтавские епархиальные ведомости" пропагував і закріплював у свідомості аудиторії сформовану Церквою етичну модель життя. Вміло користуючись емоційною і раціональною аргументацією, глибоким знанням психології народу й особистості, спираючись на історично сформовані моральні принципи та ціннісні орієнтації, Церква формувала громадську думку аудиторії.

Список використаних джерел

1. Думитрашко Н. О задачахъ и значеніи епархиальныхъ ведомостей // Полтавские епархиальные ведомости (далі ПЕВ) . – 1863. - № 1. – С.3-12.
2. Денисенко В.А. Часопис "Киевские епархиальные ведомости" в історії національно-духовного життя України (1861-1918 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Рукопис. — К., 2004. — 222 с.
3. Бойко А.А. Преса православної церкви в Україні кінця ХІХ - початку ХХ століття: тематика і проблематика: Дис... д-ра філол. наук: 10.01.08 / Дніпропетровський національний ун-т. Рукопис. — Дніпропетровськ, 2002. — 398 арк.
4. Гладкий С.О. Культурницька діяльність парафіяльного духовенства православних епархій України на початку ХХ століття.- Запоріжжя, 1997. – 49 с.
5. Богацькій Г. Поученіє въ день Благовещенія Пресвятой Богородицы // ПЕВ. – 1902. - № 11. – С. 503-508.
6. Сагарда Н. Преображеніє Господне // "Полтавские епархиальные ведомости". – 1901. - № 22. – С.1001-1014.
7. Слово о пьянстве, Никифора Феотоки, Архієпископа Словенскаго и Херсонскаго, произнесенное въ Полтавской Сретенской церкви 1782 года, февраля 2 дня // ПЕВ.- 1863. - № 3. – С.89-99.

8. Затворицкій П. Беседа въ праздникъ Введенія во храмъ Пресвятыя Богородицы
// ПЕВ.- 1883. - № 3. – С.2229-2232.